

Agricoltura Radical

Bookchin, Murray

1972

L'agricultura és una forma de cultura. El cultiu d'aliments és un fenomen social i cultural exclusiu de la humanitat. Entre els animals, qualsevol cosa que poguera descriure's remotament com a cultiu d'aliments apareix de manera efímera, si és que apareix; i fins i tot entre els humans, l'agricultura es va desenrotllar fa poc més de deu mil anys. No obstant això, en una època en la qual el cultiu d'aliments es reduïx a una mera tècnica industrial, resulta especialment important detindre's en les implicacions culturals de l'agricultura «moderna», per a indicar el seu impacte no sols en la salut pública, sinó també en la relació de la humanitat amb la naturalesa i en la relació de l'ésser humà amb l'ésser humà.

El contrast entre les pràctiques agrícoles primitives i les modernes és dramàtic. De fet, seria molt difícil entendre una a través de la visió de l'altra, reconèixer que estan unides per alguna mena de continuïtat cultural. Tampoc podem atribuir este contrast simplement a les diferències tecnològiques. La nostra època agrícola —clarament capitalista— concep el cultiu d'aliments com una empresa comercial que ha d'explotar-se estrictament amb la finalitat de generar beneficis en una economia de mercat. Des d'este punt de vista, la terra és un bé alienable anomenat «propietat immobiliària», el sòl un «recurs natural» i els aliments un valor de canvi que es compra i s'embene impersonalment a través d'un mitjà anomenat «diners».

L'agricultura, en efecte, no diferix més de qualsevol branca de la indústria que la fabricació d'acer o la producció d'automòbils. De fet, en la mesura en què el cultiu d'aliments es veu afectat per factors no industrials, com els canvis climàtics i estacionals, manca de l'exactitud que caracteritza a una operació verdaderament «racional» i científicament gestionada. I, perquè estos factors naturals no escapen a la manipulació burgesa, també són objecte d'especulació en els mercats futurs i entre els intermediaris en el circuit que va de la granja al punt de venda al detall.

En aquest àmbit impersonal de la producció d'aliments, no és sorprenent descobrir que un «agricultor» sovint resulta ser un pilot d'avió que ruixa els cultius amb pesticides, un químic que tracta el sòl com un depòsit sense vida de compostos inorgànics, un operador d'immenses màquines agrícoles que està més familiaritzat amb els motors que amb la botànica i, potser el més decisiu, un financer el coneixement del qual de la terra pot ser menor que el d'un taxista urbà. Al seu torn, els aliments arriben al consumidor en envasos i amb formes tan modificades i desnaturalitzades que a penes s'assemblen a l'original. En el modern i lluent supermercat, el comprador passeja de forma sommiadora a través d'un espectacle de materials envasats en els quals les imatges de plantes, carn i productes lactis substituïxen a les formes de vida de les quals es deriven. El fetitxe assumix la forma del fenomen real. Ací, la relació de l'individu amb una de les experiències naturals més íntimes —els nutrients indispensables per a la vida— es divorcia de les seues arrels en la totalitat de la naturalesa. Les verdures, la fruita, els cereals, els productes lactis i la carn perden la seua identitat com a realitats orgàniques i sovint adquirixen el nom de l'empresa corporativa que els produïx. El «Big Mac» i la «salsitxa Swift» ja no transmeten ni la més mínima noció que una criatura viva va ser dolorosament esquarterada per a proporcionar al consumidor eixe aliment.

Esta visió desnaturalitzada contrasta fortament amb una sensibilitat animista anterior que considerava la terra com un domini inalienable, quasi sagrat, el cultiu d'aliments com una activitat espiritual i el seu consum com un ritual social sagrat. Els cayuses del nord-oest no eren els únics que escoltaven la terra, ja que, segons les paraules d'un cap cayuse, «el Gran Esperit va designar les arrels per a alimentar als indis»¹. La terra estava viva i calia parar atenció a la seua veu. De fet, esta visió pot haver sigut un obstacle cultural per a la difusió del cultiu d'aliments; hi ha poques declaracions del caçador contra l'agricultura que siguin més commovedores que les memorables observacions de Smohalla: «Em demanes que llaure la terra... Agafaré un ganivet i estriparé el pit de la meua mare?... Llavors, quan haja mort, ella no em portarà al seu si per a descansar»².

La riquesa de la narrativa mítica que envolta el cultiu d'aliments és testimoniatge d'un món encantat curull de vida, propòsit i espiritualitat. La noció de Déu com a projecció de l'home de Ludwig Feuerbach

¹ T. C. McLuhan, ed., *Touch the Earth* (Nova York: Outerbridge & Lazard, 1971), p. 8.

² *Ibidem*, p. 56.

omet fins a quin punt l'home primitiu està marcat per la petjada del món natural i, en aquest sentit, és una extensió o projecció d'aquest.

Com que el sòl estava viu, era la mare de la vida, cultivar-lo era un acte sagrat que requeria rituals d'invocació i apaivagament. La pròpia collita es beneïa, i «partir el pa» era alhora un ritual domèstic que afirmava diàriament la solidaritat entre els parents i un acte de pacificació hospitalària entre el foraster i la comunitat. Encara segellem un tracte amb una copa o celebrem un esdeveniment important amb un banquet. Talar un arbre o matar un animal exigia ritus d'apaivagament, que reconeixien que la vida era inherent a eixos éssers i que eixa vida participava d'una constel·lació sagrada de fenòmens.

Per ingenus que puguen semblar els mites i moltes d'aquestes pràctiques a la ment moderna, reflexen una veritat sobre la situació agrícola. Després d'haver perdut el contacte amb esta sensibilitat «precientífica» —amb un gran cost per a la fertilitat de la terra i per al seu equilibri ecològic—, ara sabem que el sòl està molt viu; que té la seua salut, el seu equilibri dinàmic i una complexitat comparable a la de qualsevol comunitat vivent. No és que els detalls que entren en aquest coneixement siguin nous; més prompte, som conscients d'ells d'una forma nova i holística. Fins a principis dels anys seixanta, l'agronomia estatunidenca considerava en general el sòl com un mitjà en el qual els organismes vius eren en gran manera aliens a la gestió química del cultiu d'aliments. Després d'haver saturat el sòl de nitrats, insecticides, herbicides i una espantosa varietat de compostos tòxics, ens hem convertit en víctimes d'un nou tipus de contaminació que bé podria denominar-se «contaminació del sòl». Aquestes toxines són els additius ocults en la taula, els espectres invisibles que tornen a nosaltres com a productes residuals de la nostra actitud explotadora cap al món natural. La vida animal i vegetal, tan essencial per al desenrotllament d'un sòl nutritiu i friable, ha disminuït i en molts llocs s'aproxima a l'esterilitat d'una arena empobrida i desèrtica.

Per contra, l'agricultura primitiva, malgrat els seus aspectes imaginaris, definia la relació de la humanitat amb la naturalesa dins d'uns paràmetres ecològics sòlids. Si la «destral era només la ferramenta física que l'home antic utilitzava per a talar arbres» i la «ferramenta intel·lectual li permetia brandar la destal» amb eficàcia, «què ocorre amb la ferramenta espiritual?». Esta «ferramenta» és el «membre de la trinitat de ferramentes que permet a les persones controlar i verificar les seues accions per referència al 'sentiment' que posseïxen de les conseqüències dels canvis que realitzen en el seu entorn». Per consegüent, la tala d'arbres hauria estat limitada pel seu estat d'ànim, ja que les persones primitives «creien que els arbres tenien ànima i eren venerables, i associaven a uns certs déus amb uns certs arbres. Osiris amb l'acàcia; Apol·lo amb el roure i la pomera. Els temples de molts pobles primitius eren arbredes...». «Si els aspectes mítics d'esta mentalitat són suficientment evidents, el fet és que la mentalitat com a tal «era immensament valuosa per a la comunitat del sòl i, per tant, a llarg termini, per a l'home. Significava que no es talarien arbres gratuïtament, sinó només quan fora absolutament necessari, i llavors amb l'acompanyament de ritus propiciatoris que, si no feien una altra cosa, servien constantment per a recordar als taladors d'arbres que estaven fent un treball perillós i important...»³. Es pot afegir que, si es considera la cultura com una «ferramenta», un simple canvi d'èmfasi permetria fàcilment considerar les ferramentes com de la cultura. De fet, el que caracteritza a la mentalitat burgesa és la degradació de l'art, els valors i la racionalitat a meres ferramentes, una mentalitat que fins i tot s'ha infiltrat en la crítica radical del capitalisme, si es jutja pel tenor de la literatura marxiana que abunda hui dia.

Un enfocament radical de l'agricultura pretén transcendir l'enfocament instrumentalista imperant que considera el cultiu d'aliments com una mera «tècnica humana» oposada als «recursos naturals». Este enfocament radical és literalment ecològic, en el sentit estricte que la terra es considera un oikos, una llar. La terra no és ni un «recurs» ni una «ferramenta», sinó el oikos d'innombrables tipus de bacteris, fongs, insectes, cucs i xicotets mamífers. Si la caça deixa aquest oikos essencialment inalterat, l'agricultura, per contra, l'afecta profundament i convertix a la humanitat en part integrant d'aquest. Els éssers humans ja no afecten indirectament el sòl, sinó que intervenen en les seues xarxes alimentàries i cicles biogeoquímics de manera directa i immediata.

³ Edward Hyams, *Soil and Cultivation* (Londres: Thames & Hudson, 1952), pp 274, 276.

Al revés, resulta molt difícil comprendre les institucions socials humanes sense referir-se a les pràctiques agrícoles imperants en un període històric i, en última instància, a la situació del sòl a la qual s'apliquen. La descripció de Hyams de cada comunitat humana com una «comunitat de sòl» és infal·lible; històricament, els tipus de sòl i els canvis tecnològics agraris van exercir un paper important, sovint decisiu, a l'hora de determinar si la terra es treballaria de manera cooperativa o individualista —ja fora de manera conciliadora o explotadora— i això, al seu torn, va afectar profundament el sistema de relacions socials imperant. Els imperis altament centralitzats del món antic es van veure clarament afavorits per les obres de regadiu necessàries per a les regions àrides del Pròxim Orient; el llogaret medieval cooperatiu, pel sistema de franges de camp obert i l'arada de pala. Lynn White, Jr, l'actitud coercitiva d'Occident cap a la naturalesa es remunta a l'època carolíngia, amb l'auge de la pesada arada europea i la consegüent tendència a assignar terres als llauradors no en funció de les seues necessitats familiars de subsistència, sinó «en proporció a la seua contribució a l'equip d'arada»⁴. Els antics calendaris romans mostraven ocasionalment escenes de gènere en activitat humana, però la tradició dominant (que va continuar a Bizanci) consistia a representar els mesos com a personificacions passives que portaven símbols d'atributs. «Els nous calendaris carolingis, que van marcar la pauta de l'Edat mitjana, són molt diferents: mostren una actitud coercitiva cap als recursos naturals i són d'origen septentrional, ja que l'olivera, que ocupava un lloc tan important en els cicles romans, ha desaparegut. Les imatges canvien a escenes d'arada, collita, tala de llenya, gent derrocant bellotes per als porcs, matança de porcs... L'home i la naturalesa són ara dos coses, i l'home és l'amo»⁵.

No obstant això, no és fins que arribem a l'era capitalista moderna quan la humanitat i la naturalesa se separen com a enemics quasi complets, i el «domini» de l'ésser humà sobre el món natural assumix la forma d'una dura dominació, no sols d'una classificació jeràrquica. La ruptura dels llaços corporatius més vestigials que antany unien a clans, gremis i a la fraternitat de la polis en un nexa d'ajuda mútua; la reducció de tots a compradors o venedors antagònics; l'imperi de la competència i l'egoisme en tots els àmbits de la vida econòmica i social, tot això dissol per complet qualsevol sentit de comunitat, ja siga amb la naturalesa o en societat. El supòsit tradicional que la comunitat és l'autèntic lloc de la vida s'esvaïx tan completament de la consciència humana que deixa de tindre cap rellevància per a la condició humana. El nou punt de partida per a formar-se una concepció de la societat o de la psique és l'home aïllat i atomitzat que se les arregla per si mateix en una jungla competitiva. Les desastroses conseqüències d'esta perspectiva cap a la naturalesa i la societat són suficientment evidents en un món atabalat per explosius antagonismes socials, simplificació ecològica i contaminació generalitzada.

L'agricultura radical tracta de restaurar el sentit de comunitat de la humanitat: en primer lloc, reconeixent plenament el sòl com a ecosistema, com a comunitat biòtica; i en segon lloc, considerant l'agricultura com l'activitat d'una comunitat humana natural, una societat i una cultura rurals. De fet, l'agricultura es convertix en la interfície pràctica i quotidiana del sòl i les comunitats humanes, el mitjà pel qual els dos es troben i es mesclen. «És innegable que la consciència humana és única en el seu abast i perspicàcia, però la singularitat no justifica la dominació i l'explotació. L'agricultura radical, en aquest sentit, accepta el precepte ecològic que la varietat no té per què estructurar-se segons línies jeràrquiques, com tendim a fer sota la influència de la societat jeràrquica. Les coses i les relacions que beneficien palesament a la biosfera han de valorar-se pel seu propi bé, cada una única a la seua manera i que contribuïx al tot, no una per damunt o per davall de l'altra i presa fàcil de la dominació.

La varietat, tant en la societat com en l'agricultura, lluny de limitar-se, ha de promoure's com un valor positiu. Hui sabem molt bé que com més simplificat és un ecosistema -i, en agricultura, com més limitada és la varietat d'animals domesticats—, més probable és que l'ecosistema es descomponga. Com més complexes són les xarxes alimentàries, més estable és l'estructura biòtica. Esta idea, que hem adquirit a un preu tan alt per a la biosfera i per a nosaltres mateixos, no fa més que reflectir l'antic impuls de l'evolució. L'avanç del món biòtic consistix principalment en la diferenciació, colonització i

⁴ Lynn White, Jr., *Medieval Technology and Social Change* (Nova York: Oxford Univ. Press, 1962), p. 56.

⁵ *Ibidem*, p. 57.

creixent xarxa d'interdependència de les formes de vida en un planeta inorgànic, un llarg procés que ha remodelat l'atmosfera i el paisatge de manera que siguin hospitalaris per a organismes complexos i cada vegada més intel·ligents. L'aspecte més desastrós de les metodologies agrícoles imperants, amb el seu èmfasi en el monocultiu, els híbrids de cultius i els productes químics, ha sigut la simplificació que han introduït en el cultiu d'aliments, una simplificació que es produïx a una escala tan global que bé podria fer retrocedir al planeta a una etapa evolutiva en la qual només podia sustentar formes de vida més simples.

El respecte de l'agricultura radical per la varietat implica un respecte per la complexitat d'una situació agrícola equilibrada: els innombrables factors que influïxen en la nutrició i el benestar de les plantes; les diverses relacions del sòl que existixen d'una zona a una altra; la complexa interacció entre els factors climàtics, geològics i biòtics que donen lloc a les diferències entre una extensió de terra i una altra; i la varietat de formes en què les cultures humanes reaccionen davant aquestes diferències. En conseqüència, l'agricultor radical considera l'agricultura no sols com a ciència, sinó també com a art. El conreador d'aliments ha de viure en estreta relació amb una determinada zona de terra i desenrotllar una sensibilitat cap a les seues necessitats especials, necessitats que cap llibre de text podria abastar.

No obstant això, tractar aquestes qüestions en termes merament tècnics suposaria una escassa millora respecte a l'enfocament que preval hui dia en l'agricultura. Ser un coneixedor tècnic d'un enfocament «orgànic» de l'agricultura no és millor que ser un mer practicant d'un enfocament químic. No ens convertim en «agricultors orgànics» simplement seleccionant les últimes revistes i manuals en aquest àmbit, de la mateixa manera que no ens tornem sans consumint aliments «orgànics» adquirits en el supermercat suburbà més recent. En una època en la qual els aliments ecològics i l'ecologisme s'han posat de moda, potser convé distingir la perspectiva ecològica de l'agricultura radical del bast «ecologisme», tan estès en l'actualitat. L'ecologisme considera el món natural com un mer hàbitat que ha de ser manipulat amb la mínima contaminació per a satisfer les «necessitats» de la societat, per molt irracionals o sintètiques que aquestes siguin. L'ecologisme veu el món natural com un mer hàbitat que ha d'adaptar-se a les «necessitats» de la societat, per molt irracionals o sintètiques que aquestes siguin. Una visió verdaderament ecològica, per contra, veu el món biòtic com una unitat holística de la qual la humanitat forma part. En conseqüència, en aquest món, les necessitats humanes han d'integrar-se amb les de la biosfera si volem que l'espècie humana sobrevisca. Esta integració, com ja hem vist, implica un profund respecte per la varietat natural, per la complexitat dels processos i relacions naturals, i pel cultiu d'una actitud mutualista cap a la biosfera. L'agricultura radical, en resum, implica no sols noves tècniques de cultiu d'aliments, sinó una nova sensibilitat no prometeïda cap a la terra i la societat en el seu conjunt.

Podem esperar aconseguir plenament esta nova sensibilitat únicament com a individus, sense tindre en compte el món social més ampli que ens envolta?

L'agricultura radical, crec, es veuria obligada a rebutjar un plantejament aïllat d'aquest tipus. Encara que la pràctica individual exercix sens dubte un paper inestimable en l'inici d'un ampli moviment de reconstrucció social, en última instància no aconseguirem una relació ecològicament viable amb el món natural sense una societat ecològica. El capitalisme modern és inherentment antiecològic: la relació nuclear a partir de la qual es constituïx —la relació comprador-venedor— enfronta a l'individu contra l'individu i, a major escala, a la humanitat contra la naturalesa. La llei de vida del capital d'expansió infinita, de «producció per la producció» i «consum pel consum», convertix la dominació i l'explotació de la naturalesa en el «bé suprem» de la vida social i l'autorealització humana. Fins i tot Marx sucumbix a esta mentalitat inherentment burgesa quan concedix al capitalisme una «gran influència civilitzadora» per reduir la naturalesa «per primera vegada simplement [a] un objecte per a la humanitat, purament una qüestió d'utilitat...». La naturalesa «deixa de ser reconeguda com un poder per dret propi; i el coneixement teòric de les seues lleis independents apareix només com un estratagema dissenyat per a sotmetre-la als requisits humans...»⁶.

⁶ Karl Marx, *Grundrisse*, ed. i trans. David McLellan (Nova York; Harper & Row, 1971), p. 94.

En contrast amb esta tradició, l'agricultura radical és essencialment llibertària en el seu èmfasi en la comunitat i el mutualisme, més que en la competència, un èmfasi que deriva dels escrits de Pyotr Kropotkin⁷ i William Morris. La idea de mesclar la ciutat amb el camp, d'alternar les tasques específicament urbanes amb les agrícoles, ja havia sigut plantejada pels anomenats socialistes utòpics, com Charles Fourier, durant la Revolució Industrial. L'ideal hel·lènic de l'individu complet en una societat completa trobava la seua contrapartida física en entorns variats que no eren ni estrictament urbans ni rurals, sinó una síntesi dels dos. L'ecologia va validar aquest ideal en revelar que constituïa la condició prèvia no sols per al benestar psíquic i social de la humanitat, sinó també per al benestar del món natural.

La nostra època ha anat més enllà d'aquest plantejament visionari: fa un segle encara era possible arribar al camp sense dificultat, fins i tot des de les ciutats més grans, i, si es desitjava, abandonar definitivament la ciutat per un mode de vida rural. El capitalisme no havia esborrat tan completament el llegat de la humanitat com perquè faltaren proves d'enclavaments veïnals, estils de vida i personalitats pintoresques, diversitat arquitectònica i fins i tot societat vilatana. Per molt depredador que fora el nou sistema industrial, no havia eliminat tan completament l'escala humana com per a deixar a l'individu totalment sense rostre i distanciat. Per contra, ens veiem obligats a ocupar fins i tot zones quasi rurals que s'han urbanitzat per complet, i ens veiem reduïts a xifres anònimes en un aparell burocràtic que manca de personalitat, rellevància humana o comprensió individual. L'escala humana ha sigut substituïda per l'escala inhumana. A penes podem comprendre les nostres pròpies vides, i molt menys gestionar la societat o el nostre entorn immediat. La nostra pròpia integritat, hui dia, està implicada en la realització de la visió que els utòpics i els llibertaris radicals sostenien fa un segle. En aquest assumpte, estem lluitant no sols per una forma de vida millor, sinó per la nostra pròpia supervivència.

L'agricultura radical ofereix una resposta significativa a esta situació desesperada, no en termes d'una lluita fantasiosa per un refugi agrari remot, sinó d'una recolonització sistemàtica de la terra segons criteris ecològics. Les ciutats han de descentralitzar-se —i això ja no és una fantasia utòpica, sinó una necessitat visible que fins i tot la planificació urbana convencional està començant a reconèixer— i han d'establir-se noves eco-comunitats, adaptades artísticament als ecosistemes en els quals es troben. Aquestes eco-comunitats han d'adaptar-se a les dimensions humanes, tant per a permetre el major grau possible d'autogestió com de comprensió personal de la situació social. Ací no hi ha administració burocràtica manipuladora i centralitzada, sinó un sistema voluntarista en el qual l'economia, la societat i l'ecologia d'una zona són administrades per la comunitat en el seu conjunt, i la distribució dels mitjans de vida ve determinada per les necessitats, i no pel treball, el benefici o l'acumulació.

En el pensament social contemporani, la tecnologia tendix a polaritzar-se en formes altament centralitzades, intensives en mà d'obra, d'una banda, i formes descentralitzades, artesanals, intensives en mà d'obra, per un altre. L'agricultura radical se situa en el terme mitjà establert per la eco-tecnologia: aprofita la tendència cap a la miniaturització i la versatilitat, la producció de qualitat i una combinació equilibrada de fabricació en massa i artesanía. Al costat de la tecnologia massiva i altament especialitzada dels combustibles fòssils que s'utilitza hui dia, estem començant a veure l'aparició d'una nova tecnologia, una que es presta al desplegament local de molts recursos energètics a petita escala (eòlica, solar i geotèrmica), que proporciona una major latitud en l'ús de maquinària xicoteta i polivalent, i que pot proporcionar-nos fàcilment els productes semiacabats d'alta qualitat que nosaltres, com a individus, podem triar per a acabar d'acord amb les nostres inclinacions i gustos. Les eco-comunitats completes del futur se sustentaran en eco-tecnologies completes⁸. Els habitants d'aquestes comunitats, que viuen en una societat agrícola i industrial molt diversificada, serien lliures de disposar de les tecnologies més sofisticades sense patir les distorsions socials que han enfrontat a la ciutat amb el camp, a la ment amb el treball i a la humanitat amb si mateixa i amb el món natural.

⁷ Vegeu especialment P. Kropotkin, *Fields, Factories and Workshops Tomorrow* (Nova York: Harper & Row, 1974); *Mutual Aid* (Boston: Sargent Publishers, 1955), i també: *La Conquesta del Pa* (Nova York: Nova York University Press, 1972).

⁸ Vegeu Murray Bookchin, *Post-Scarcity Anarchism* (Berkeley: Ramparts Press, 1972).

L'agricultura radical posa de manifest totes aquestes possibilitats, ja que hem de començar per la terra, encara que només siga perquè els materials bàsics per a la vida s'adquirixen de la terra. Això no és només una veritat ecològica, sinó també social. El tipus de pràctica agrícola que adoptem reflectix i reforça alhora l'enfocament que utilitzarem en totes les esferes de la vida industrial i social. El capitalisme va començar històricament soscavant i vencent la resistència del món agrari tradicional a una economia de mercat; mai se superarà del tot llevat que es cree una nova societat en la terra que allibere la humanitat en el seu sentit més ple i restablisca l'equilibri entre la societat i la naturalesa.

Notes:

- Traducció i edició per La Conquesta del Panda finalitzada a l'octubre de 2025.
- Els continguts de la versió en català de La Biblioteca Anarquista es troben sota llicència CC BY-NC-SA 4.0 per a la seua lliure descàrrega.
- En la mesura que oferim el nostre treball pel bé comú, creiem important crear també formes de col·laboració en la sostenibilitat d'aquest projecte autogestionari i alternatiu. Si t'agrada el nostre treball, considera fer un donatiu☒.

Bookchin, Murray
Agricultura Radical
1972

Radical Agriculture

Assaig en el qual Murray Bookchin esbossa el seu sistema ideal de cultiu d'aliments i critica el sistema capitalista existent. Va aparéixer en *Radical Agriculture* (1972), ed. Richard Merrill. Traducció al castellà desde l'anglès per Libértame. Traducció al català i edició finalitzada a l'octubre de 2025 per La Conquista del Panda, sota llicència CC BY-NC-SA 4.0 per a la seua lliure descàrrega en diversos formats:

www.labibliotecaanarquista.cat